

Розмова із Маркіяном Прохаськом для проекту «Три революції» New Eastern Europe

Маркіян Прохасько – український журналіст та есеїст. Вивчав історію та журналістику в Українському католицькому університеті. Допишує для видання «Zbruc.eu» та співпрацював із рядом інших ЗМІ. Був учасником протестів 2013-го року, зокрема на перших порах. Живе у Львові.

Коріння протестів

Чи можеш пригадати про що говорили в тебе вдома, коли був малий? Чи йшлося про опір тоталітарному комуністичному режиму (політика, щоденне життя, справи виживання)? Чи пам'ятаєш конкретні розмови з дідом і бабусею, батьками?

Так, звичайно, у нас вдома говорили про таке. Взагалі, склалося так, що нашій родині досить добре пощастило пам'ятати минуле і своїх предків. Тож з дитинства я вже чув більшість родинних історій. Було і про опір тоталітарному режиму – хоч тут треба пам'ятати, що опір – це дуже широке поняття, зокрема життя не так, як того вимагає комуністична держава. Як це робити? Мабуть, передовсім внутрішньо: про що думати, що розказувати, як чинити у щоденних ситуаціях і таке інше. Маю на увазі, що опір – це не лише збройне підпілля.

До речі, про підпільність: звичайно, я чув історії про те, як не можна було святкувати Великдень, не кажучи вже про підпілля усієї нашої церкви. Усі шлюби і хрестини відбувалися підпільно, і ці історії насичені різними цікавими деталями про отців та монахинь, які мали зовсім інші професії, але підпільно продовжували служити. Але, власне, святкувати Великдень всупереч усім створеним дискомфортом та небезпекам з боку такої держави, як СССР, - це і є частина щоденного практичного опору тоталітарному режиму.

У дитинстві мені було навіть цікаво пережити це: потаємно робити щось, що не можна. Здається, навіть згадував ті свої дитячі роздуми, коли з'явилася справжня можливість і загроза опинитися в країні, де усілякі підпілля були б необхідними. Маю на увазі момент, коли мало не втілили у життя так звані закони 16-го січня. І одна лише можливість заборони робити, насправді, якісь невинні речі, увиразнює жажливість такого режиму, його абсурдність. Вже у старшому віці я дізнався більше і про маминих батьків. Обоє, наскільки я зрозумів із їхніх розповідей, не могли займатися тим, чим хотіли. Через “націоналістичні”, тобто просто українські погляди, вони були обмеженими громадянами. Обоє не мали права викладати в університеті, тож були вчителями у школі.

Стосовно конкретних оповідей про радянську дійсність, то найбільше я почув від тата й бабці – його мами. Моя бабця – хронікер, і розповідала мені те, що можна було б назвати усною мікроісторією. Багато-багато маленьких фактів простих і незвичайних історій різних людей, які належали до нашої родини чи мали якусь дотичність до неї. Хтось поїхав ще до 1939-го року на підрадянську Україну, і там його розстріляли, хтось воював за Україну, хтось втікав на Захід, хтось пішов медиком-добровольцем у радянську армію, хтось був виселений, хтось був у тюрмі, хтось просто жив. Маючи таку палітру, викладену не по-шкільному, а як, власне, по-

живому розповідають про друзів чи рідних, маєш більший шанс сприймати історію як неймовірне, хоч інколи й жакливе, плетиво доль.

Тато ж мій – феноменолог, мабуть. Якби він був істориком – а був би непоганим, якби таки став ним – то його статті та праці, мабуть, були б здебільшого концептуальними. Він розповідав про радянську дійсність менше, ніж бабця, але хапав ниточку, яку починав тягнути, і виявлялося, що вона пронизує дуже різні теми і аспекти минулого. Наприклад, про всесоюзну організацію борців із контрабандистами. Які контрабандисти у ССРСР? Концтабори і прихильники Леніна. Натомість, про це нічого ні у школі, ні у ЗМІ, а воно також міняє уявлення про минуле. Усі ці деталі роблять історію об'ємнішою.

Тож із бабцених розповідей я – як мені тепер здається – більше дізнався про жакливі перипетії, а з татових – про абсурдність, яка, утім, якби я не мав емоційної прив'язаності як до наших земель, так і до людей загалом, була б не лише прикрістю за історію нашої країни, але просто дуже цікавим матеріалом для роздумів.

Чи відрізнялась офіційна історія України від того, про йшлося вдома?

Згрубша – ні. Бабцина візія була більш співзвучна із шкільною, тобто державною візією історії України. Хоча тут теж треба звернути увагу на те, що я жив і вчився у Західній Україні, і мої вчителі, як і родина, мають плюс-мінус одну історичну пам'ять. Відповідно до неї, ми, українці, все робили добре, а на нас завжди усі нападали – і то правда. Але татове бачення було більш співзвучним із тим, чого я навчився вже на історичному факультеті – багато нюансів і цікавинок. А ще важливіше – людська природа. Можливо, якби українці могли, то теж би на когось напали і пригноблювали, але Україна постійно мусила боротися за існування, тож про сильну державу, яка, крім того, ще щось би захоплювала, зрозуміло, не йшлося.

Чи хтось із твоєї родини постраждав від тоталітарного режиму комунізму?

Перші, хто спадає на думку, а також найближчі у часі та родинних зв'язках, це моя прабабця і мій дідусь, а також їхня родина. Тобто, наприклад, сестра прабабці, їхній тато. Отож, прадідусь, як вважається, пропав десь на війні. А у околиці, де жила прабабця, у лісі нібито був повстанець з таким же іменем. Нібито із цієї причини прабабцю вивезли разом із моїм ще малим дідусем. Відповідно, вся ця історія про вивезення, несправедливість, а інколи й абсурдність стає намацальною, коли тобі вже розповідають про це у школі. Бо коли ти не маєш хоч якогось дотику до того, що чуєш, то це абстрактно. Коли ж вчителька розповідає про те, як будь-кого, будь-коли і за будь-що могли вивезти на Сибір – то все стає реальним та матеріалізованим, бо так було з твоїми рідними, яких ти, до того ж, пам'ятаєш.

Моя бабця, та, яка, власне, мені найбільше розповідала, вчилася у одному класі із моїм дідусем. Одного дня прийшли військові і забрали мого малого дідуся. Їх вивезли, їхнє майно забрали. На вивезенні прабабця одружилася вдруге, після реабілітації вони повернулися на Франківщину, а я з дитинства дуже люблю ту хату, в якій вони прожили майже до кінця

життя. Там у кухні висить стара фотографія хати, і видно, що вона у поганому стані. Я можу порівняти її тоді і тепер. Тобто так – коли є розповіді про минуле, якісь матеріальні прояви – то це дуже увиразнює історію, робить її живою.

Які книги читали в тебе вдома, яку музику слухали?

Чим-чим, а цим не особливо цікавився – які конкретно книги читали. Вдома було багато книг, виданих до 39-того року, до приходу совітів. Тобто небезпечних. Ще коли я був малим, то вони стояли у ніші, заховані за шафами. Вже потім їх врешті звідти витягли. Але крім літератури, яку можна було б назвати антирадянською, звісно, було безліч звичайних книг – багато світової та української класики, яку і в ССРСР видавали величезними тиражами. Але мені здається, що найцікавіша для цієї нашої розмови література – то такі-собі шпаринки: легальні видання, наприклад, переклади якихось актуальних текстів, які так чи інакше підштовхували до розуміння кращості західних цінностей культури, свободи, думки, якщо порівнювати з радянськими. Чому? Бо радянський союз, звісно, стояв на ідеології. Ідеологія – на обмеженості думки. Якщо її замінити б на широту думання, то ідеологія б не витримала. Тож деяка західна література вимивала ґрунт з-під опор ССРСР, гадаю.

Революція на граніті

Чи пам'ятаєш також розповіді у твоїй сім'ї про Революцію на граніті?

Так, пам'ятаю. Найяскравіше і найактуальніше з огляду на доленосність є констатація того, що коли студентів, які були на Революції на граніті, викликали на переговори у кабінети, то їм казали, що України бути не може. А потім ті ж люди у владі за якийсь час звинувачували тих же вже-не-студентів у зраді України в тих же чи схожих кабінетах. Однією цією розповіддю передається вся так би мовити прикрість нашої Незалежності: Незалежність з умовами. Насправді, це неймовірних масштабів епос. Про те, як у сховку і, водночас, у всіх на очах у самісінькому серці вільної держави опинилося гниле осердя старого режиму.

Як твій батько був причетний до цієї революції?

Він був у Києві. Розказував, що він вартував. Тобто допоки основна частина протестувала, спала і так далі, то він був серед тих, хто їх пильнував, зокрема вночі. Але, думаю, що я дуже вбого передаю те, що він робив. Бо коли я був на Майдані, то робив багато всього, але якби розповідати згрубша, то вийшло б: "Був, стояв, ходив, писав". А це, мабуть, і не половина всього досвіду.

Помаранчева революція

Як ти пам'ятаєш період Помаранчевої революції? Чи, будучи школярем, ти долучався до протестів? Які емоції це в тебе викликало?

Справді, емоції – то важлива складова запитання. Емоцій було повно, і їх був весь спектр: від захоплення і надій, до обурення. Тоді здавалося, що вона дуже довга, але вона тривала менше

місяця. Я не їздив до Києва, хоч і хотів. Був порівняно малим, тож батьки мене не взяли. На їхньому місці я б себе теж не взяв, бо у таких ситуаціях більше боїшся за когось іншого. Ходив на протести у Львові, хоча вони мені здавалися менш важливими. Мабуть, так воно і є, що найважливіше – це Київ. З іншого боку, всесдержавні протести показують масовість, а також є каталізатором стану речей. Маю на увазі несприйняття протестів і ворожість до них у частині країни.

Революцію пам'ятаю, мабуть, доволі добре. Тепер є більш-менш якесь розуміння всіх тих процесів, але не дуже пригадую всі дрібні факти й події. Хоча якраз у той час почав вести щоденник, і був сам собі хронікером – записував усе, що сталося того чи іншого дня.

Я думав, що все поміняється. Тобто був, зрозуміло, “підключений” до суспільної матриці і також вірив, що раз – і все. Тепер можу пояснювати це віком. Хоча, насправді, і після останньої революції спершу думав, що нарешті все поміняється, але тепер, принаймні, не таке розчарування, бо вже, мабуть, не так багато людей думає, що зміни стануться за помахом чарівної палички. Після тієї революції не було купи всяких ініціатив за все, а тепер вони є, і це добре. З іншого боку, важливо, щоб тим і не закінчилося, бо малі ініціативи все покращують, проте діють за принципом, що “ми виборемо у нашої держави те, що і так має бути нашим,”. Але суть держави то ще лишається старою: у неї треба виборювати очевидні речі.

Проте я не розчарований у тому, що Помаранчева революція була. Важко уявити, як би ми пережили Революцію Гідності, не маючи хоча б того попереднього досвіду. Бо тоді всі переживали, що будуть танки, придушення, але все у порівнянні з останньою революцією було лагідним.

А найважливішим, мабуть, у всіх наших революціях є наше розуміння свободи. Як українець я хочу, щоб у нас було все впорядковано і нервуюся через певний безлад. Але як людина з історичною освітою ставлюся до всього того трошки іронічно. Тут завжди було так, як є. Коли були росіяни, може, було трохи недолугіше, коли поляки – може, трі-і-шечки менш недолуго, але загалом більш-менш по-слов'янськи. Чогось треба якихось німецьких окупантів, щоб віддраяти від бруду простір навколо вокзалу, який у нас завжди доволі огидний. Тож зважаючи на такі фактори, розумію, що якщо безлад був у нас завжди, то і корупція, мабуть, буде завжди. Бо вона не у владі, бо влада – це частина нашого суспільства. Та й взагалі врешті виявляється, що корупція – то, може, і не безлад, а порядок нашого краю. Не подобається – їдь, що і робить багато людей. Або ж терпи і ускладнюй собі життя, намагаючись їй протидіяти.

Ще з іншого боку, можливо, невідповідність закону до практики – це також частина свободи? І забори ти це, то і свободи стане менше. Я не дуже багато-де був за кордоном, але там, де більший порядок, там, очевидно, менше свободи: у Австрії, Німеччині та Білорусі. Де свобода у повітрі, наприклад, у Італії та Франції, там і порядку менше, і багатства менше. (Хоча Білорусь і впорядкованіша, але про багатство не йдеться).

До речі, коли був у Білорусі, то тамтешні друзі казали, що наша свобода – це неймовірно, вони не просто захоплювалися: виникало враження, що коли вони говорять про нашу свободу, у

першу чергу про революцію Гідності, то дивляться у той момент на нас як на героїв, що зійшли із сторінок епосу – просто тому, що ми – українці. І у такий момент, коли бачиш, як тебе оцінюють збоку, розумієш, що воно того було варте – робити ці революції, які ще не дали того ефекту, якого хотілося б. Але просто, так би мовити, grimнути, що ти “не дозволиш”. Що саме не дозволиш – довша розмова. Але таки двічі не дозволили.

Що ж до розчарувань і віри у те, що все має статися само по собі, то якось ми з моїм стійком говорили про вимочування хлібом залишків соусу із тарілки: що більш культурно – вимочити під час обіду соус чи залишити брудну тарілку? І він сказав річ, яка мені дуже припала до душі: “Вимочувати, бо культура – це завжди прикладання зусиль”. І так з “кращим життя”: щоб воно було – треба завжди і постійно прикладати зусиль. Врешті, це універсальний якийсь закон всесвітнього масштабу. Адже кажуть, що зло перемагає, коли добро бездіє. А щоб добро діяло, а зла не було – люди мають постійно прикладати зусилля, постійно, бо у іншому разі може бути вже пізно.

Чи, на твою думку, події Помаранчевої революції довели до зміни політичної системи в Україні, часткової зміни, чи можливо, якщо брати до уваги результат президентських виборів 2010 року, зміцнили олігархію?

На жаль, не почуваюся компетентним про це говорити. Є стереотип, що гуманітарні науки слабкі, а це тому, що майже кожен вважає себе експертом з усіх суспільних питань. Але таки скажу кілька речей. По-перше, наскільки мені відомо, людей на ключових посадах змінили на помаранчевих, але це нормально і для “зразка демократії” – США. Що не нормально взагалі, то це “Фарбовані лиси”. Те, що будь-який президент поставить всюди своїх людей – це правильно, бо так буде триматися купи державна політика й держава загалом. Але не нормально, що ті політики прийшли із політичних сил інших політиків, а коли президент стає екс, то всі ті люди переходять у ще наступну партію, в якій може бути зовсім інша політична візія. Така система свідчить про те, що у нас у політичній сфері нема принципів, наприклад, я лівий, я центрист, я за нарощення сили, я за відновлення екології, а я за розвиток альтернативної енергетики. Тобто люди там не є прихильниками чогось чи борцями за якісь зміни – вони там просто, щоб бути там. Хто візьме – той візьме у партію, зроблю все необхідне. І це наша політична система – бути у політиці і не мати жодних принципів. Якщо, наприклад, якийсь соціал-демократ, після зникнення партії, пішов у праві – бо там, грубо кажучи, була вакансія під вибори – це ж не політика, а “розклади”, і це не помінялося.

Але спадають на думку два важливі позитивні аспекти: по-перше, це не закручування гайок. Ми, звісно, не знаємо, що би було, якби історія пішла інакше. Але ми знаємо, до чого опустився Янукович будучи президентом. А у 2004 він же став нашим президентом – вибори були сфальсифіковані. Якби українці це проковтнули, то всі наступні вибори могли б бути формальними, а Янукович – ми то вже знаємо, який він за натурою. Натомість, ми на той час ще не були готові до такого рівня захисту наших прав, як у 2014-му році. Можливо, ми б зараз змушені були б бути покірними. А оскільки Янукович був продажною шкурою, і заради свого

царювання продався б, наприклад, тій же Росії зі всією нашою державою, то не було б вже ніякої свободи.

Може, свобода не кожному потрібна – теж не маю права говорити про свободу як про універсальну цінність. Колись мав нагоду спілкуватися у поїзді з людьми зі Слов'янська. Не кажу вже про те, що вони питали, скільки я заробив на Майдані, але на наші аргументи про свободу чоловік сказав: “Нащо та свобода? Щось не подобається – прийшов додому і на задньому подвір’ї тихенько собаці вилаявся. Головне, щоб пиво було в неділю і уточка”.

Зважаючи на те, що ті люди за Януковича теж не голосували, але мали погляди на життя трохи інші, ніж ми, я не раз думав про те, як важко ж тоді людям із ще більш відмінними від наших поглядами зрозуміти події Майдану: насправді, для них є катастрофою те, що ми пожертвували стабільністю долара й ціною на качку заради якоїсь такої абстрактної фігні, як свобода. Вони, мабуть, мають повне право – опираючись на суто своє бачення світу – вважати нас, як вони казали, “майданутими”.

Друга добра річ, яка спадає на думку, – це те, що всі вибори після приходу Ющенка на пост Президента України визнавалися міжнародним співтовариством чесними. Кого ми вибирали – то вже інше. Але ж приводом Помаранчевої революції і була фальсифікація другого туру. Тобто ми досягли того, чого хотіли першочергово: дали відкат і провели вибори повторно і чесно.

А ще одне – це те, що при Ющенку більшість людей жила краще, ніж до того і після того. Зросло багато економічних показників, які інертно котилися ще при наступній владі. Крім того, наприклад, саме Ющенко досяг того, щоб вшановувати жертв Голодомору та інших репресій. Це вивело історичну пам’ять на інший рівень. Раніше частина людей говорила про Голодомор, а тепер про нього згадала нарешті вся країна. Це важливо навіть не так через те, що я – українець. А тому, що це було, і просто злом є казати, що цього не було. Адже загинули люди.

Євромайдан і Революція 2013/14

Що спонукало тебе вийти на протести у 2013 році?

Мені не дуже хотілося, бо кому хочеться не спати, мерзнути і таке інше? Хоча було цікаво, але цього, звісно, було б замало, щоб вийти більше, ніж на 2-3 дні. Важко точно сказати, що саме змусило... Я точно пам’ятаю відчуття того, що все це, мабуть, ні до чого не приведе – це відчуття було ще до розгону, а, відтак, тоді, коли все почало розсмоктуватися. Попри те, я знав, що мушу, бо сам собі так вирішив – бути на Майдані. Навіть якщо це все не матиме абсолютно ніякого результату. Так, як намагаєшся посортувати сміття, хоча це теж не приведе до жодних змін – світ топиться у світлі, і мною більше, мною менше – ніякої різниці. Просто було відчуття, що це – правильно. Значить треба, бо я так вірю. В ім’я чесності, в ім’я того, що одна людина не може вирішувати долю народу, в ім’я того, що ми – не бидло, як Янукович думав про нас ще у 2004-му.

Як пам'ятаєш перші дні, коли починалися протести? З якими людьми ти тоді спілкувався?

Перші дні нічого не передвіщали, але раптом все зав'язалося, і було видно, що буде масштабніше. Був у Львові. Я дуже скурпульозний – до тої міри, що деколи не хочу кудись іти, якщо запізнююся на початок. Це стосувалося і пар в університеті і відкритих лекцій і революцій – дурна риса. Я жив на Сихові (порівняно далекий спальний район Львова) із хлопцями з мого університету. Мій друг – Олександр Маханець – завжди сидів тоді у мережах, за всім стежив, зайшов до мене у кімнату і сказав, що так і так, у Києві вийшли, у Львові вийшли – йдемо. І ми поїхали на велосипедах з Сихова у центр десь трохи пізніше 23 години. Побули, був піднесений дух, хоч, звісно, нічого такого не було. Потім кілька днів походили разом і ще з іншими хлопцями вночі. Було дивне відчуття, бо ми також нібито щось там пильнували, ходили довкола площі, де пам'ятник Тарасу Шевченку, дивилися. А тоді ж очікували, що всі ці акції можуть розігнати. Постійно була напруга.

Дуже здивувало та сприкрило, що у перші дні між самопроголошеними лідерами львівського майдану почалися терки за те, хто тут головний. Туди вийшли ж не лише так, як ми з УКУ у дусі “ходімо, висловимо протест”, чи як з інших університетів або просто собі окремі люди з друзями. А вийшли і всілякі молодіжні рухи та організації, які у принципі були, мабуть, патріотичними і все таке. Проте вони були – зважаючи на свою форму – просякнуті тим духом, що і вся наша держава. Я чув розмови, на кшталт: “Ви під ким? Бо ми під тими, під тією-то партією, а ми – під цією”. Отак 4-5 керівників пішли говорити про “свої” справи у “Вежу крамарів”. А ми з Олександром наступного дня поїхали у Київ.

Враження були гнітючі – на Європейській площі було більше прапорів партій, ніж людей; це я, звісно, жартую, але все ж... На Майдані Незалежності було дуже мало людей. Але ввечері стало більше, і було вже якось обнадійливіше. Ми були ніч і так ходили щоночі десь тиждень. Ставало все якось ентузіастичніше. Проте тоді я знав, тобто так відчував, що нічогісінько з того не вийде, але не міг дозволити собі не бути на Майдані. У ніч перед розгоном ми з Олександром дійшли до висновку, що це – кінець протесту, він поїхав до Львова, а я мав можливість ще залишатися на час відпочинку у татових товаришів і вже у трішки легшому режимі продовжувати ходити на протест, тож подумав ще день-два побути.

У ніч розгону декілька разів з різних сторін до майдану вибігав “Беркут”, і всі звикли, що вони страшать. Я спершу трохи напружувався, але справді подумав, що нічогісінько не стапиться. Оскільки то була моя сьома ніч на Майдані поспіль, і я вже був доволі виснажений, і тягнув-тягнув ще якийсь час, але дуже хотів відпочити, то у другій годині ночі пішов до татових товаришів і заснув мертвим сном.

Вранці у мене було понад 40 пропущених дзвінків. Мене не будили, потім усе розповіли, і я, звісно, був шокований. Пішов на Майдан, була тьма людей, і почалося.

А ті перші дні спілкувався з різними людьми. Було кілька товаришів із університету. Були татові товариші – архітектори. Були ровесники з різних сторін країни. Були якісь хлопці-

дівчата із Донецька – це я точно запам'ятав, зважаючи на те, що всі ми живемо у площині уявлень. Звісно, що ровесники з Донецька викликали більший інтерес, ніж ровесники, наприклад, із Тернополя. Були і старші люди. Взагалі, у мене була ідея записати на диктофон невеличкі коментарі максимально великої кількості різних людей. Але потім було не до того.

Чому ти вирішив поїхати до Києва?

Мені здалося, що там відбуватиметься все найважливіше. Десь так і було, звісно. Хоча ще важливішою, мабуть, була боротьба людей у Харкові, Дніпрі та інших таких містах. Бо у Львові доволі легко боротися за європейські цінності. Проте Львів теж не варто недооцінювати, бо як сазала тоді моя однокласниця (кажу не дослівно), “Львів дає поштовх, а Київ витягує”. Львів, Франківськ, Тернопіль дійсно дають величезний поштовх, а потім безліч людей звідти – зважаючи на те, що там “надійний тил”, їде у Київ. Але без киян, мабуть, було б кількакратно важче чогось досягти.

Розкажи що трапилось у день побиття студентів. Що передувало цьому?

Відчувалося, що все занепадає. У день побиття залишилося доволі мало людей. Може, саме тому їх хотіли добити? Хтозна. Ефект стався протилежний, як ми всі знаємо.

Як вважаєш, чи політичну кризу можна було вирішити інакше, аніж акціями протестів на Майдані? Чи протести на Майдані могли закінчитися інакше без пролиття крові (наприклад угодою Януковича з опозицією)? Чи лідери протестів були схильні до угоди?

Складне запитання. Справа в тому, що вважати політичною кризою. Загалом, можна сказати, що політична криза в Україні перманентна. Але так – якщо взяти її за “0” на умовній шкалі політичної ситуації, то тоді дійсно була криза. Друге питання – що таке вирішення політичної кризи? Загалом, розгін Майдану, прийняття законів на кшталт законів 16-го січня, упокорення народу і “нормалізація ситуації” – це також вирішення політичної кризи, якщо відштовхуватися від того, щоб знівелювати суспільні збурення. Якщо за кризу брати “щось, що виходить поза рамки звичного і буденного”. Тобто залежить від кута зоку.

В продовження цього можна також сказати, що акції протесту і стали нібито політичною кризою. Бо яка криза була до акцій протесту? Те, що Янукович не підписав асоціацію з ЄС? А хіба влада не постійно робить щось, що не подобається народу? Відтак, це не криза. Хіба що, власне, перманентна. Акції протесту стали каталізатором того, що система гнила. А гнила система – це кризова ситуація, так. Цю перманентну кризу можна було б вирішити довгою і старанною працею влади та суспільства. Але влада рухалася зовсім не у тому напрямку, відтак “прорвало”, і люди, власне, вийшли показати своє незадоволення.

Але таких незадоволень було в нашій країні багато – різних акцій і протестів. Тому це теж не криза. Коли ж Янукович розігнав Майдан – це стало свідченням того, як далеко зайшов він і якою загрозливою стала ситуація у площині громадських свобод/концентрації влади у руках людини на посту президента. І це – криза.

І тоді вийшло значно більше людей – щоб не дати цій кризі розростися, щоб зупинити свавілля. І тепер, якщо взяти за кризу цей момент, то її можна було вирішити лише у кілька способів. Звісно, що у кожного із способів могло бути безліч сценаріїв, але самих способів – кілька.

1. Всіх розігнати і закрутити гайки. І такий варіант був можливим. Він міг бути більш чи менш кривавий.
2. Майдан міг зігнати владу. Що, на щастя, сталося. Цей варіант міг бути більш чи менш кривавим. Він був настільки кровопролитним, наскільки був. Він міг бути менш жорстким, але й міг бути більш жорстким. Ми ж не виключали можливості, що можуть таки піти у дію танки. Хіба ж не так?
3. Могла бути угода між владою та протестувальниками. Вона могла бути більш чи менш ефективна, більш чи менш дієва й вигідна більше для тих, або для цих. Гадаю, угода була б поганим варіантом. Якби вибирати між танками та угодою – звісно угода. Але тепер ми бачимо, що сталося, і думаю, що угода взагалі все б змазала. Могла б бути формальною, люди б розійшлися, а реальна влада залишилася б у Януковича. Може, він навіть не попросив би прощення за побиття.
4. Ще міг бути варіант вторгнення іноземних військ. Ми ж не знаємо, чи при трішки інших обставинах Янукович не додумався б запросити – як “легітимний президент” – наприклад, російські війська. І тоді вони б “легітимно” навели тут порядок. У Сирії вони теж легітимно і з дозволу міжнародної спільноти. Але тепер країни, які, так би мовити, також займаються питанням Сирії, не знають, що з тими росіянами робити.

Думаю, що опозиція якраз і була готова домовлятися. Не були готові протестувальники. А опозиція боялася. Протестувальникам йшлося про або/або: або нормальна країна без Януковича, який втілював у собі те, що влада може жорстоко бити своїх громадян за те, що вони користуються своїм конституційним правом на протест; або не нормальна держава, де буде ще гірше. Опозиціонери-політики ж самі із цієї системи, і хоч у опозиції у них менше можливостей, ніж якби вони були у владі, але, мабуть, вони не хотіли дразнити розгнущаного Януковича, бо їм було що втрачати, і права їхні при закручуванні гайок ніколи б не постраждали так, як постраждали б права “простих громадян”.

Чим саме ти займався на Майдані? Чи мав якісь обов’язки?

Я був. Старався бути тоді, коли залишалося менше людей. Організація була добра, і не бачив, щоб бракувало людей для чогось: для підтримки вогню, роблення їжі чи чогось такого. Натомість, робив те, що так-сяк вмію: дуже багато писав. Передовсім, у соцмережах. Всякі факти, які побачив на власні очі, різні спостереження. Чесно кажучи, ніколи не думав, що це комусь особливо допоможе, але робив це на тому рівні, який мені був доступний. Мав би свій

сайт – писав би туди. Проте потім виявилось, що багато людей стежить за тим. Кілька сотень осіб з різних частин країни додало мене в друзі у фесбучі. Врешті, Майдан – це сума всіх маленьких не дуже вагомих по одинці справ. Як вода: краплинка сама по собі нічого особливо не вирішує, а море?

Загалом, почувався вільним радикалом. Виявив у собі, що не відчуваюся комфортно, коли зв'язаний, наприклад, у можливості пересування. Думав колись про те, що хотів би стати священником. Але зрозумів, що робити щось важливе зможу без підштовхування обов'язком, натомість включення у ієрархію мене пригнічує. Як би мав піти у Маріїнський парк і порахувати кількість автобусів із ВВ-шниками, якби мусів робити канапки? Хоча жодним чином не протиставляю ці функції. Моя, може, менш важлива. Але почувався із нею “у своїй тарілці”.

Як оцінюєш самоорганізацію на Майдані?

Дуже добре. Мене обурює те, що про Майдан казали, що це хаос чи збіговисько чи безпорядки. Я поділяю думу, що було б це в “більш цивілізованій країні”, то там – якби вийшло два мільйони людей – все, за перепрошенням, би нафіг знесли за один день. Горіли б машини, розтритими були б магазини. У Києві ж ніхто не змушував кафе впускати сотні людей у туалет. Але ніхто нічого не казав, усе було так, наче це буденна річ. Самоорганізоване було забезпечення їжею та одягом, обігрів, охорона і оборона. Нікого ні до чого не змушували, на все виявлялася та кількість добровольців, яка була потрібна. Кожен, відтак, міг робити те, що сам вважав за потрібне. Було місце таким “неробам”, як фотографи, журналісти, письменники, які фіксували, рефлексували, говорили. Було місце для молитви, для гімну, для пісень. Ідеальна держава.

Як зреагувала твоя сім'я/близькі/друзі на те, що ти прийняв рішення взяти участь у протестах?

Переживали. Але не було чогось особливого. Маю на увазі, по-перше, те, що всі сприйняли це “що так має бути”. У тій ситуації, яка виходила за рамки буденного, мої поїздки на Майдан, які теж загалом виходили б у звичайних обставинах за рамки буденного, сприймалися як нормальна поведінка у тих обставинах. Тато приїждав до Києва, ми разом були на Майдані. Мама була у Львові, передавала мені якимось автобусом теплий одяг. Мої ровесники, друзі, дівчина також були на Майдані, і це у тих умовах, що склалися, стало буденним.

До речі, намагався не брати на Майдані нічого, що було не потрібним. Ось, власне, була можливість передати мені мій одяг – передали. Друзі взяли мене до себе і годували – майже не їв на Майдані, хіба пару канапок і чай, бо ж були люди, які не мали нікого у Києві, альтернативи з їжею у них не було.

Хто протягом протестів був твоїм ворогом/супротивником?

Брехня і жорстокість. Звісно, що всі мають право не хотіти йти в ЄС чи захищати Януковича, чи щось таке робити. Але мене вражала ненависть у очах деяких так званих антимайданівців. Також мене, звісно, дуже злила жорстокість, з якою дозволяла собі влада бити часто беззахисних людей. Після цього влада казала, що це майданівці жорстокі. Це казати на чорне – біле, а на біле – чорне. А ще в Україні є такий вислів: плювати в лице і казати, що то Божа роса. Українцям безліч разів смачно харкнули у лице і сказали, що вони – дурні, бо не розуміють, що то їм благо роблять. Відтак, розумієш, що ставлення до українців було гірше, ніж у мене до овода, якого шкода прибити, коли він тебе боляче вкусив.

Яку, на твою думку, роль на Майдані відігравали релігія/ мистецтво?

Дуже важливу. Головне – органічну. З віком я все більше думаю, що ні релігія, ні мистецтво не є чимось обов'язковим. Я поясню. Загалом, я вважаю, що такі речі, як наука, мистецтво чи віра є, насправді, незамінними, фундаментальними і дуже важливими для людини і країни. Але маю на увазі, що хтось може так не вважати, і не можемо його змушувати до цього. Не можемо казати, що хто цього не розуміє, той такий-сякий. Проте у пострадянському просторі ще часто є таке, що суспільство чи влада притримується якихось нібито канонічних думок, які чомусь не передбачають альтернативи. А це ж обмеження свободи. І тих проявів свободи, які не є небезпечними, бо вони не ведуть до анархії чи безладу, а просто до різноголосся, толерантності.

І ось на Майдані ніхто не сказав, що необхідно, наприклад, виконати якусь там норму і запросити таку чи таку кількість митців, і щоб вони були рівномірно представлені з усіх регіонів, не більше, ніж по три фотографії з області. Щось у дусі будинків культури, спілок і централізованих акцій. Все було якраз таким, яким і має бути мистецтво: творив хто хотів і що хотів. Хто не хотів долучатися – не долучався, але нічого проти не мав. Хтось хотів молитися, хтось не хотів. Не було ніякого примусу, але ж було багато людей, яких це підтримувало. І, можливо, до і після Майдану деякі люди ніколи до церкви не ходили. Але саме на Майдані потребували цього. І це було. І це тим та іншим людям допомогло. Тож присутність, діяльність та прояви мистецтва та релігії на Майдані були, на мою думку, знову ж такими, якими могли б бути в ідеальній державі – без диригування з якоїсь районної ради чи комісії з витань культури або релігії. Все було органічно, на своєму місці, щиро.

Яка була роль ЗМІ та соціальних мереж протягом протестів на Майдані?

Мені тепер важко сказати. Боюся щось наплести. Соціальні мережі були дротами нашої умовної машини. Вони дали хід усім нашим думкам та емоціям – імпульсам, що мали можливість поширюватися по дротах – соцмережах. Твіттер і фейсбук відіграли важливу роль. Хоча імпульси були різні. Були й істеричні і брехливі, і депресивні, але таким був спектр, і це у таких ситуаціях нормально. Переважало те, що привело до перемоги Майдану. Очевидно, що це переважало серед людей, тому і привело до перемоги.

Про ЗМІ казати ще важче. Значна частина показувала те, що відбувалося. Кілька помітних ЗМІ, здається, дуже довго “гнули лінію” правлячої партії. Але загалом зі ЗМІ можна було зрозуміти, що відбувається. Головне хотіти зрозуміти.

Якось недавно говорили з одним чоловіком. У нього родичі у Росії. Інтелегенти і все таке. Кажуть, що у Львові ріжуть російськомовних. Знайомий мій питає, а чому ж тоді цього нема у Інтернеті? Такі речі точно були б в Інтернеті, були б всякі відео. Той росіянин каже: “Госдеп США спутнікі блакіруєт”. Отак відео з тим, як львів’яни ріжуть російськомовних і не потрапляють в мережу. І що тут скажеш?

Як оцінюєш політику інших держав щодо України перед і протягом Євромайдану?

Нам ніхто нічого не винен. У тому сенсі, що ніхто не зобов’язаний нам допомагати чи навіть співчувати. Винна нам Росія. Бо вона втручалася у наші справи завжди, і під час Майдану і після нього. І тут нема про що довго говорити. Можна, але якщо коротко, то що тут не зрозумілого?

Крім Росії у мене є запитання до держав, які гарантували нам безпеку, підписавши будапештський меморандум. Якби це були просто абстрактні обіцянки, мовляв, “так, так, гарантуємо”, то це теж не було б чимось вагомим чи вартим уваги. Але це ж був конкретний обмін: ми віддали третій за величиною ядерний арсенал за ці гарантії. З іншого боку, я не надто журюся про ядерну зброю. Не вважаю її добрим важилем для вирішення проблем. Але мені йдеться про справедливість. Хоча як історик також ставлюся до цього із розумінням та іронією – до того, що справедливості нема, і правий той, хто сильніший. Тому нам треба бути сильними, що нам поки що вдається.

А ще дуже важливим є те – хоч це не стосується безпосередньо політики – що ми стали цікаві, ми увиразнилися на карті світу, перестали бути частиною Росії в уявленнях багатьох народів. Цього можна було б добиватися за інших обставин роками і навіть десятиліттями – зважаючи на тодішню в’ялу ситуацію в країні.

Як ти уявляв собі результат протестів? Яке було твоє найбільше розчарування і що позитивно здивувало після їхнього закінчення?

Уявляв, що абсолютно все поміняється, бо прийдуть до влади люди, які повністю все змінять. Але не так сталося, і це було великим та найбільшим розчаруванням. Згодом стали зрозумілими дві речі. По-перше, не могло все помінятися аж так радикально і повністю, бо якби могло, це означає, що всі цього б давно хотіли, а це у свою чергу означає, що так, як хотілося, вже давно було б. Тобто виходить парадокс.

Не змінилося все і одразу, бо частина людей змін взагалі не хотіла, частина була байдужою, частина не дуже долучалася, частина імітувала, частина з того користалася, частина хотіла змін, але не дуже знала, як це робити, бо раніше не мала змоги щось таке здійснювати. Та й залишається не такий вже великий відсоток. Тобто він вагомий, зростає, але ще йому бракує потуги, щоб все і одразу змінити. Тож не дивно, що все так вийшло – це нормально, якщо так подумати. Так могло б статися і – скоріш за все сталося б – у інших країнах, не лише у нас.

З іншого боку, є дуже і дуже багато позитивних змін. Ми не стали кишеньковою державою, не стали диктатурою, нашу країну не розшматували на кілька частин, відбулася часткова, але з тенденцією до продовження сепарація від колишньої метрополії – Росії. Багато підприємців переорієнтувалося на європейський ринок і почало робити щось краще, ніж до того, почало розвиватися кіно, стався музичний бум, почали затиратися стереотипи одних частин країни про інші, з'явилося багато ініціатив, ми не оголосили дефолт і багато іншого. Хоча, звісно, частина всього недороблена і половинчата, а за велику частину взагалі не починали братися. Але що? Якщо зроблено не все, то краще було взагалі не починати і жити з Януковичем? Жаліти тепер? – Нонсенс.

Який момент протестів 2013/2014 року ти вважаєш переломним?

Широке і відкрите запитання. Зважаючи на це, відповім так: у моєму житті це був момент, коли я поїхав до Києва, бо якби не поїхав, не відчув би це так, не прожив би все це вповні. А на загаль для країни, то переломних моментів було багато, а те, що я назву і виокремлю якийсь один – це не матиме ні для кого ніякої цінності, бо я – крапля в морі.

Олеся Яремчук